

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

SOCIO-LEGAL NATURE OF ADMINISTRATIVE SUPERVISION AND PECULIARITIES OF ITS IMPLEMENTATION IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

Конопельський В.Я., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології
Одеський державний університет внутрішніх справ

Явтушенко А.М., аспірант кафедри кримінального права та кримінології
Одеський державний університет внутрішніх справ

У даній науковій статті з'ясовано зміст і сутність адміністративного нагляду, який на підставі рішення суду встановлюється щодо осіб, звільнених з місць позбавлення волі, та визначені особливості його застосування в умовах війни України з росією.

Зокрема, встановлено, що згідно чинного законодавства України цей вид державного примусу застосовується щодо трьох категорій об'єктів (осіб, засуджених за злочини у сфері обігу наркотичних засобів; засуджених, які не стали на шлях виправлення під час виконання – відбування покарання; звільнених з місць позбавлення осіб, які злісно порушують громадський порядок).

Поряд з цим, як свідчить правозастосовна практика в умовах воєнного стану, у сьогоденні з'явилися нові категорії засуджених, які несуть у собі велику суспільну небезпеку для національної безпеки України, а тому, згідно логіки та змісту адміністративного нагляду, мають бути також віднесені до об'єктів зазначеної діяльності відповідних державних органів.

До таких можна віднести тих осіб, які притягнуті до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень у сфері основ національної безпеки, а також засуджених за злочини, що передбачають таку особливо кваліфікуючу ознаку, як «вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану» (наприклад у ч. 4 ст. 185 Кримінального кодексу України).

Виходячи з цього, доведена необхідність видозміни змісту Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», враховуючи, що з часу його прийняття (1994 р.) в державі відбулись значні соціально-політичні та правові явища і події, які потребують відображення у вказаному законодавчому акті з метою підвищення рівня забезпечення національних інтересів, особливо в умовах реальних посягань і загроз, що склались у зв'язку з цим в Україні через відкриту агресію щодо неї з боку росії.

Крім цього, враховуючи зміст соціально-правової природи адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, а також принципи нормотворчості та потенційні і реальні загрози, які несуть у собі засуджені за вчинення злочинів під час воєнного стану, констатовано, що наша держава у силу положень ст. 3 Конституції України зобов'язана видозмінити перелік об'єктів даного виду примусу з метою забезпечення недопущення вчинення з їх боку нових кримінальних правопорушень після відбутого ними кримінального покарання.

Ключові слова: адміністративний нагляд, об'єкти нагляду, національна безпека, воєнний стан, суспільна небезпека, засуджений, кримінальна відповідальність.

This scientific article clarifies the content and essence of administrative supervision, which is established on the basis of a court decision in relation to persons released from places of deprivation of liberty, and the specifics of its application in the conditions of Ukraine's war with Russia are determined.

In particular, it was established that, according to the current legislation of Ukraine, this type of state coercion is applied to three categories of objects (persons convicted of crimes in the field of drug trafficking; convicts who did not take the path of correction during execution – serving their sentence; released from their places deprivation of persons who maliciously violate public order).

Along with this, as evidenced by law enforcement practice under martial law, new categories of convicts have appeared today, who pose a great public danger to the national security of Ukraine, and therefore, according to the logic and content of administrative supervision, should also be classified as objects of the specified activity of relevant state bodies.

These include those persons who are held criminally liable for committing criminal offenses in the field of national security, as well as those convicted of crimes that include such a particularly qualifying feature as "committing a crime under conditions of war or a state of emergency" (for example, in 4 of Article 185 of the Criminal Code of Ukraine).

Based on this, the need to amend the content of the Law of Ukraine "On Administrative Supervision of Persons Released from Places of Imprisonment" has been proven, taking into account that since its adoption (1994) significant socio-political and legal phenomena and events have taken place in the state, which need to be reflected in the specified legislative act in order to increase the level of ensuring national interests, especially in the conditions of real encroachments and threats that have arisen in connection with this in Ukraine due to open aggression against it by Russia.

In addition, taking into account the content of the socio-legal nature of administrative supervision of persons released from prisons, as well as the principles of rule-making and the potential and real threats that those convicted of committing crimes during martial law carry, it is stated that our state in force provisions of Art. 3 of the Constitution of Ukraine is obliged to change the list of objects of this type of coercion in order to ensure that they do not commit new criminal offenses after they have served their criminal punishment.

Key words: administrative supervision, objects of supervision, National security, martial law, public danger, condemned, criminal liability.

Як показало вивчення правозастосовної практики з питань застосування в Україні передбаченого відповідним законом адміністративного нагляду, з часу його прийняття у 1994 році [1] до сьогодення суттєвого ефекту вказаний державний примус не приніс.

Зокрема, якщо у 2001 році (часу прийняття нового Кримінального кодексу (КК) України) рівень рецидиву (ст. 34 КК) складав у структурі злочинності менше 20% [2, с. 17], то у 2022 році – більше 22% [3].

Відбувся ріст показників злочинності й за іншими напрямками запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, а саме:

а) кількість тяжких та особливо тяжких злочинів (ст. 12 КК) (відповідно, з 41,7% у 2001 р. [2, с. 16] до 63,8% у структурі кримінальних правопорушень у 2022 році) [3];

б) рівень злочинності у розрахунку на 10 тис. населення (у 2001 р. – зареєстровано 503,7 тис. злочинів [2, с. 16]; у 2022 р. – 606428 кримінальних правопорушень) [3];

в) абсолютні показники, що стосуються злочинів проти правосуддя (серед яких чільне місце займають ті, які пов'язані з порушенням адміністративного нагляду (у 2001 р. – 855 кримінальних правопорушень, у 2022 р. – 2159) [3];

г) інші кримінологічно значущі відомості з означеної тематики дослідження.

Ускладнює зазначену проблематику в умовах відкритої воєнної агресії щодо України, яка розпочалась 24.02.2022 та триває по теперішній час, й той факт, що за час війни в нашій державі народилась низка нових злочинів, які мають підвищену суспільну небезпеку та потребують посиленого контролю за особами, засудженими за вчинення злочинів проти основ національної безпеки та іншими категоріями кримінальних правопорушників, притягнутих до кримінальної відповідальності за такою особливою кваліфікуючою ознакою, як «вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану» (ст. ст. 111-1, 111-2, 113, 114-2, ч. 4 ст. 185 та ін. статті КК). При цьому варто зазначити, що вказана категорія засуджених є не менш небезпечною, ніж ті із них, які об'єктами адміністративного нагляду, мова про які ведеться у ст. 3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» [1], що виступає у зв'язку з цим додатковим аргументом щодо видозміни змісту і переліку зазначених об'єктів у сьогоденні.

Отже, у наявності складна прикладна проблема, що, з урахуванням воєнного стану в Україні, виступає одним із потенційних і реальних загроз не тільки і не стільки встановленому у законі порядку здійснення правосуддя, скільки створює небезпеку для національних інтересів нашої держави.

Виходячи з цього, слід констатувати, що дана наукова стаття є актуальною та такою, яка має теоретичне і практичне значення.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що останнім часом учені досить прагматично, безсистемно та дещо спрощено підходять до дослідження означеної проблематики, що, у свою чергу, виступає однією з корелянт детермінаційного комплексу причин і умов злочинності в Україні, особливо рецидивної її складової.

Поряд з цим, варто визнати, що з часу прийняття Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» на доктринальному рівні створено відповідне загальнометодологічне та правове підґрунтя, спрямоване на удосконалення правового механізму з питань адміністративного нагляду. При цьому, у цьому сенсі звертають на себе увагу наукові розробки таких учених, як: О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. В. Василевич, В. В. Голіна, А. П. Головін, В. К. Гришук, О. М. Джуца, В. О. Заросило, О. Г. Колб, Т. О. Коломоєць, І. М. Копотун, Ю. В. Кривенко, І. В. Мельник, О. М. Литвак, М. В. Лошицький, В. І. Осадчий, О. І. Плужнік, Н. М. Пісоцька, А. В. Савченко, М. І. Сорочинський, О. І. Ульянов, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, О. І. Харитоньова, Ю. В. Шильник та ін. [4].

Проте, з урахуванням соціально-правових перетворень, внесених змін у чинне законодавство з питань боротьби зі злочинною субкультурою, а також проблем, детермінованих військовою агресією росії проти України, адміністративний нагляд досі не став предметом активних наукових пошуків, що виступає додатковим аргументом щодо вибору теми даної статті.

Виходячи з цього, метою даної наукової статті є з'ясування соціально-правової природи адміністративного нагляду та особливостей його реалізації в умовах воєнного стану в Україні, а також *головним завданням* – розробка науково обґрунтованих заходів, спрямованих на усунення існуючих у зв'язку з цим проблем та удосконалення в цілому правового механізму з означених питань.

Вивчення законодавчих та інших нормативно-правових актів, що стосуються адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі [5], дає підстави стверджувати, що вони, на жаль, не відповідають сучасним викликам і загрозам, а тому мають бути об'єктивно видозміненими.

Мова у даному випадку ведеться про необхідність розширення переліку визначених у законі осіб, щодо яких на сьогодні встановлений даний вид державного примусу,

враховуючи сучасні воєнні реалії в Україні та, зокрема, нові кримінальні правопорушення, які детерміновані цим суспільно небезпечним явищем для нашої держави.

Такий висновок ґрунтується на наступних теоретико-прикладних позиціях:

1. Адміністративний нагляд – це один із запобіжних заходів протидії злочинності (ст. 1 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі»).

Саме з цих підстав, як видається, та з метою реалізації завдань щодо запобігання кримінальним правопорушенням (ч. 1 ст. 1 КК) встановлена кримінальна відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду (ст. 395 вказаного Кодексу).

2. Адміністративний нагляд має на меті запобігання вчиненню кримінальних правопорушень з боку окремих категорій колишніх засуджених (ст. 2 зазначеного Закону), враховуючи їх підвищену суспільну небезпеку [6, с. 986–988].

Саме цей аспект вказаного державного примусу кримінологічного характеру й обумовлює необхідність застосування його й до інших, не менш суспільно небезпечних осіб, як це, зокрема, було здійснено у 2019 та 2022 роках шляхом доповнення ст. 3 Закону про адміністративний нагляд пунктом «г» та «д», відповідно до яких його об'єктами стали засуджені до позбавлення волі за злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи та до довічного позбавлення волі [1].

3. Адміністративний нагляд встановлюється відповідно до чітко визначених у законі підстав, суб'єктами реалізації яких, у першу чергу, виступають кримінально-виконавчі установи виконання покарань, які діють згідно положень ст. ст. 158, 159 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) та спільної Інструкції МВС України та Державного департаменту України з питань виконання покарань (ДДУПВП) (на сьогодні ці функції виконує Адміністрація Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України), що, на жаль, не в повній мірі відповідають вимогам сьогодення та в деякій мірі не співвідносяться за змістом із вказаним вище Законом.

Враховуючи зазначене, і у даному сенсі вказаний законодавчий акт об'єктивно потребує видозміни, якщо застосувати при цьому так званий системний принцип побудови нормативно-правових джерел [7, с. 214].

4. Основу соціально-правової природи адміністративного нагляду складає система виховних та інших впливів на осіб, щодо яких він встановлений на підставі рішення суду, для нейтралізації їх суспільної небезпеки, тобто об'єктивної здатності створювати загрозу для об'єктів правової охорони, що визначені у законі (ч. 1 ст. 1 КК та пункт «б» Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі»).

З цього витікає, що якщо інші категорії засуджених серед інших протиправних і кримінологічно значущих рис володіють властивістю створювати після звільнення з колоній підвищену суспільну небезпеку, то вони також мають бути об'єктами адміністративного нагляду.

Такий підхід законодавець застосував у свій час щодо осіб, які були засуджені хоча б за один із злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, тобто застосував у даному випадку формально-логічний метод регулювання суспільних відносин, враховуючи підвищену суспільну небезпеку і тих осіб, які розповсюджують вказані заборонені предмети злочину, і осіб, які їх вживають без відповідного медичного дозволу (пункт «г» зазначеного вище Закону) (преамбула відповідної постанови Пленуму Верховного Суду України) [8, с. 183–193].

По такому ж шляху йдуть й суб'єкти правозастосовної практики, ставлячи цю категорію засуджених на профілактичні обліки колоній за формальними ознаками – за те, що

вони відбувають покарання за злочини у сфері незаконного обігу наркотиків тощо. Так, щорічно на таких обліках перебувають майже 1,3 тис. засуджених (більше 20% у структурі всіх осіб, які тримались у цих установах виконання покарань) [9, с. 16].

Отже, і з цих міркувань розширення переліку об'єктів, що визначені в ст. 3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», є об'єктивно обґрунтованою нормотворчою діяльністю, враховуючи ті потенційні загрози, які несуть у собі засуджені за вчинення злочинів проти основ національної безпеки та інших кримінальних правопорушень, кваліфікуючою ознакою яких було «вчинення їх в умовах воєнного або надзвичайного стану» – і тільки за формальними ознаками їх суспільної небезпеки за аналогією із «засудженими – наркоманами».

Іншим аргументом щодо такого законодавчого підходу виступає особливий об'єкт кримінально-правового захисту – національна безпека, яка є фундаментом існування та функціонування всіх інших кримінально-правових відносин та об'єктів охорони, а також ті суспільно небезпечні наслідки, які можуть наступити, враховуючи формальні склади кримінальних правопорушень, що посягають на основи національної безпеки, або настають у зв'язку з протиправною діяльністю винних осіб [10, с. 260-267].

Мова у даному випадку ведеться про такі потенційні об'єкти адміністративного нагляду, які «породила» війна росії з Україною, а саме – це:

- а) особи, які вчинили державну зраду в умовах воєнного стану (ч. 2 ст. 111 КК) [11];
- б) особи, засуджені за колабораційну діяльність (ст. 111-1 КК);
- в) особи, які були притягнуті до кримінальної відповідальності за пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК);
- г) диверсанти (ч. 2 ст. 113 КК);

г) особи, які поширювали інформацію про розміщення, переміщення тощо Збройних Сил України (ст. 114-2 КК);

д) засуджені за злочини проти власності (ст. ст. 185–187 КК);

е) інші тому подібні категорії суспільно небезпечних осіб, які засуджені за вчинення злочинів в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Для реалізації зазначеної науково обґрунтованої позиції варто було б ст. 3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» доповнити пунктом «е» такого змісту:

«Особи, засуджені за вчинення злочинів проти основ національної безпеки та інші кримінальні правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану».

Крім цього, враховуючи, що у чинному законодавстві України відсутнє поняття «місця позбавлення волі», логічно було б видозмінити і назву зазначеного вище закону та привести її до вимог ст. 11 КВК, а саме – Закон України «Про адміністративний нагляд за особами звільненими з кримінально-виконавчих установ закритого типу».

До таких, як це витікає зі змісту ч. ч. 3, 4 ст. 11 КВК, відносяться виправні колонії мінімального, середнього і максимального рівня безпеки, а також слідчі ізолятори (ч. 3 ст. 18 вказаного Кодексу).

Таким чином, виходячи із змісту соціально-правової природи адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, а також враховуючи при цьому принципи нормотворчості та потенційні і реальні загрози, які несуть у собі засуджені за вчинення злочинів під час воєнного стану, наша держава у силу положень ст. 3 Конституції України зобов'язана видозмінити перелік об'єктів даного виду примусу з метою забезпечення недопущення вчинення з їх боку нових кримінальних правопорушень після відбутого ними кримінального покарання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон України від 01.12.1994 № 264/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 52. Ст. 455.
2. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції в 2001 р. за даними судової статистики. *Вісник Верховного Суду України*. 2002. ; 4(32). С. 15–25.
3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. *Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування*. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=225262.
4. Цвігун Д. П. Адміністративний нагляд органів внутрішніх справ у сфері забезпечення громадського порядку і громадської безпеки: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 20 с.
5. Про затвердження Інструкції про організацію здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі: наказ МВС України та ДДУПВП від 04.11.2003 № 1303/203. <https://zakon.rada.gov.ua>.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
7. Теорія держави і права: підручник / за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.
8. По судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 4. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 183–193.
9. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році. Інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.
10. Кваша О. О. Право на самозахист в контексті протидії злочинним посяганням на національну безпеку України. *Правова держава*. Вип. 29. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2018. С. 260–267.
11. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. <https://zakon.rada.gov.ua>.